

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) – *відповідальний секретар*
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіял Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕТРОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ В
АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНИ

Стицюра Олександра, Сєкерська Олена с.195

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ – ІДЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕМОКРАТИЧНОЇ ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПАРТІЇ

Супруненко Руслан с.201

СУЧАСНИЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРЕНЛАНДІЇ

Томчаковська Олена, Осипенко Олександр с.210

ЖІНОЧИЙ РУХ 1918–1920 РОКІВ

Тоткало Інна с.217

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ГРЕКІВ ТА ВІРМЕН ІЗ КРИМУ ДО
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Українець Владислав, Діанова Наталія с.223

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА
ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ У 30-Х - 40-Х РР. ХХ СТ. (ЗА
СПОГАДАМИ Й. МІЛЛЕРА)

Федотов Нікіта, Савченко Віктор с.229

ДІЯЛЬНІСТЬ РУМУНСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ БЕЗПЕКИ В ОДЕСІ
ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ (1941-1944)

Филипенко Артем с.237

ПРОСТИТУЦІЯ ЯК ФОРМА ДЕВІАЦІЇ У П.ОЛТАВСЬКОМУ
ПОВСЯКДЕННІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-Х РОКІВ

Фісун Євгеній с.244

СТАН ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ ОДЕСИ У
ПЕРІОД РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ МІСТА У ЧАСИ ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Холопов Данійл с.250

Євген Фісун, здобувач третього рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ПРОСТИТУЦІЯ ЯК ФОРМА ДЕВІАЦІЇ У ПОЛТАВСЬКОМУ ПОВСЯКДЕННІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-Х РОКІВ

Анотація: У статті досліджено проституцію на Полтавщині 1940-х років як соціальну девіацію та жіночу стратегію виживання у повоєнній кризі. Проаналізовано її соціально-економічні витоки, види (побутова, студентська, елітарна), географію та каральну реакцію радянської влади.

Ключові слова: проституція, соціальна девіація, Полтавщина, повоєнне повсякдення, репресивна політика.

Постановка проблеми. Дослідження повсякденного життя українського суспільства у повоєнний період неможливе без звернення до таких дражливих та довгий час замовчуваних тем, як соціальна девіація. Особливе місце серед проявів девіантної поведінки посідає проституція, яка у другій половині 1940-х років набула на Полтавщині специфічного забарвлення. У цей період сфера інтимних стосунків опинилася в епіцентрі ідеологічної боротьби за «нову радянську людину». Радянська влада, намагаючись створити вітрину ідеального соціалістичного суспільства, офіційно заперечувала існування проституції, оголошуючи її викоріненою разом із капіталістичним ладом. Проте реальні життєві умови, спричинені наслідками Другої світової війни, диктували зовсім інші правила гри. Голод, розруха, масова безпритульність та руйнація традиційних сімейних зв'язків змушували багатьох жінок шукати альтернативні способи виживання, серед яких надання сексуальних послуг за гроші або матеріальні блага було одним із найбільш поширених. Важливість вивчення цієї проблеми зумовлена необхідністю зрозуміти, як тоталітарна держава реагувала на природні людські потреби та соціальні кризи, коли ідеологія стикалася з біологічним виживанням. Це дослідження

дозволяє поглянути на Полтавщину 1940-х років не як на статичний об'єкт радянської пропаганди, а як на живий організм, що потерпав від глибоких соціальних травм і шукав шляхи адаптації до ворожої дійсності. Проституція у цьому контексті виступає не лише як девіація, а й як дзеркало соціальних патологій та провалів державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблем девіантної поведінки в СРСР почав зростати лише після здобуття Україною незалежності. Фундаментальне значення для вивчення повоєнної Полтавщини мають праці В. Ревегука, який на основі унікальних архівних матеріалів полтавської міліції та обкому партії детально висвітлив криміногенну ситуацію в регіоні. Дослідник вперше звернув увагу на географію девіації у Полтаві, виділивши ключові райони та соціальні групи, залучені до секс-праці. Моральне обличчя студентської молоді Полтави стало об'єктом прискіпливого аналізу О. Лук'яненка, який через протоколи засідань партбюро та комсомольських організацій реконструював повсякдення педагогічних вишів. Гендерний аспект та специфіка жіночих стратегій виживання у складних історичних обставинах розкрито у працях О. Кісь та О. Стяжкіної, що дозволяють глибше зрозуміти мотивацію «побутової розпусти». Соціально-економічний контекст Полтавщини цього періоду ґрунтовно представлений В. Пашенком. Механізми державного терору та позасудових репресій проти маргіналізованих груп описані Т. Вронською. Для розширення наукових горизонтів залучені праці західних істориків: Шобан Гірон, яка дослідила секс-працю за соціалізму як форму бартеру та адаптації; Сергія Єкельчика, який аналізував повсякденну політику сталінських міст; та Франчески Гірш, яка розглядала медичний нагляд як засіб етнографічного та політичного контролю.

Мета статті полягає у комплексному аналізі проституції як форми соціальної девіації у Полтавському повсякденні другої половини 1940-х років, вивченні її соціально-економічних витоків, географічної локалізації, а також форм та методів державної реакції на це явище.

Виклад основного матеріалу. Перші повоєнні роки на Полтавщині характеризувалися надзвичайно важким матеріальним станом населення. Загальна розруха, дефіцит товарів першої необхідності та втрата житла створили умови, за яких питання моралі відступали перед потребою фізичного виживання. Володимир Пашенко у своєму історико-краєзнавчому нарисі підкреслює, що «після війни у Полтаві та Кременчуці рівень дитячої безпритульності та жіночої

самотності сягнув критичних меж» [1, с. 315]. Жінки, чії чоловіки не повернулися з фронту, залишалися на самоті з дітьми та старими батьками без жодної підтримки від держави. Ситуація катастрофічно погіршилася під час голоду 1946-1947 років. Для багатьох мешканок області єдиним шляхом отримати пайку хліба або кілька картоплин стало надання інтимних послуг. Як зазначає Оксана Кісь, «у цей період сформувався особливий феномен «побутової розпусти», який не був проституцією у класичному розумінні цього слова. Це не був професійний промисел з метою збагачення, а радше стихійна форма бартерного обміну: секс в обмін на їжу, паливо чи одяг» [2, с. 248]. Дослідниця наводить приклади з табірнього життя українок, де «подібні стратегії були єдино можливими для збереження життя, і ці ж моделі поведінки переносилися у цивільне середовище повоєнної Полтави» [2, с. 256].

Важливим фактором поширення девіації стала демографічна диспропорція. Велика кількість самотніх жінок та молодих чоловіків, що поверталися з армії з розмитими моральними орієнтирами після років війни, сприяла легітимізації короткочасних інтимних зв'язків за винагороду. Сергій Єсельчик у праці «Сталінські громадяни» зазначає, що «залізничні вокзали та ринки радянських міст у цей час перетворилися на зони соціальної аномії. Вокзал Полтава-Південна став епіцентром «транзитної» проституції, де послугами жінок користувалися пасажери потягів та військові, що перебували у місті проїздом» [3, 164-167]. Шобан Гірон підтверджує, що саме залізничні вузли були найбільш прибутковими місцями для секс-праці, оскільки там була постійна циркуляція готівки та дефіцитних товарів, які військові везли з Європи [4, с. 112-115]. Полтавські ринки також були осередками девіації: жінки, що приїздили з навколишніх сіл продавати продукти, часто додавали інтимні послуги як «додатковий заробіток», щоб мати змогу купити у місті мануфактуру чи гас.

Локалізація проституції у Полтаві мала чітко виражений територіальний характер. Віктор Ревеук, аналізуючи матеріали міліцейської статистики, вказує на те, що крім вокзалів та ринків, девіантні прояви були сконцентровані у приватному секторі міста. «Особливою славою користувалися райони Павленки та Кобищани. Тут функціонували так звані «кубля» (притони), організовані у звичайних житлових будинках. Власники цих осель (часто літні жінки або особи з кримінальним минулим) за відсоток від заробітку або за продукти надавали приміщення для побачень [5, с. 88-92]. Такі місця

були під постійним наглядом дільничних інспекторів, проте корупція та можливість отримати від власників кубел дефіцитні товари або інформацію про злочинців змушували міліцію часто закривати очі на ці порушення. У звітах за 1945-1953 роки містяться численні згадки про «аморальну поведінку» мешканців цих районів, що свідчить про системність явища [5, с. 142].

Специфічною групою, залученою до девіантних практик, було полтавське студентство. Олександр Лук'яненко у своєму дослідженні повсякдення педагогічних інститутів наголошує на вкрай важких умовах життя майбутніх вчителів. Мізерні стипендії, переповнені гуртожитки, де на одну ліжко-місце претендувало по кілька осіб, та постійне недоїдання штовхали студенток на шлях надання інтимних послуг. Ретроспективний аналіз протоколів партійних та комсомольських засідань кінця 1940-х років показує, що «боротьба за моральне обличчя» була одним із пріоритетів адміністрації вишів [6, с. 112]. Фіксувалися випадки, коли дівчата вступали у зв'язки з викладачами за оцінки або з місцевими чиновниками за кращі умови проживання чи матеріальну допомогу. Виявлення таких фактів призводило до негайного виключення з інституту з тавром «поведінки, що не відповідає званню радянського студента» [6, с. 118]. Важливим індикатором прихованої проституції в молодіжному середовищі Полтави був стан здоров'я. Поширення венеричних хвороб у гуртожитках стало настільки масштабним, що влада була змушена проводити масові примусові медичні огляди [6, с. 204]. Радянська медицина того часу, як доводить Франческа Гірш, виконувала не стільки лікувальну, скільки поліцейську функцію: діагноз «сифіліс» або «гонорея» автоматично прирівнював жінку до повії та ставав підставою для взяття на облік у міліції [7, с. 283-285].

Окрему нішу займала так звана «елітарна» проституція, що обслуговувала верхівку партійного та радянського апарату. На відміну від вокзальних повій, ці жінки працювали у закритих закладах, престижних ресторанах або на конспіративних квартирах. Шобан Гірон зазначає, що в СРСР після війни сформувався ринок «елітних» секс-послуг, де розрахунок відбувався за бартерною схемою: надання прописки, доступ до продуктових розподільників «для обраних», кар'єрне протезування [4, р. 128]. Такі жінки часто були завербовані органами МДБ і використовувалися для збору компромату на посадовців або іноземних гостей. Це створювало парадоксальну

ситуацію: держава офіційно боролася з проституцією, але водночас сама виступала її організатором у політичних цілях.

Ще більш трагічним аспектом був сексуальний шантаж та примус до близькості з боку осіб, наділених владою. Олена Стяжкіна звертає увагу на особливу вразливість жінок, що перебували на окупованій території Полтавщини. Після звільнення регіону будь-яка жінка, що контактувала з німцями (навіть якщо це була робота прибиральницею), ставала об'єктом підозр у колабораціонізмі. Місцеві керівники установ та підприємств часто використовували це тавро для сексуальної експлуатації підлеглих, погрожуючи їм доносом до МДБ у разі відмови [8, с. 182-184]. Це явище було поширеним у повоєнній Полтаві, де владний ресурс давав можливість безкарно порушувати будь-які етичні норми. Жінки були змушені ставати коханками своїх начальників за право просто працювати та годувати сім'ю, що фактично було формою прихованої примусової проституції.

Державна машина боролася з цими проявами переважно каральними заходами. Тамара Вронська у дослідженні позасудових репресій в УРСР описує практику «вилучення» аморальних елементів з великих міст. Жінок, що вели «паразитичний спосіб життя» (під що підпадала і проституція), за рішенням Особливих нарад відправляли у заслання до віддалених районів СРСР [9, с. 214]. Це називалося «очищенням соціалістичного міста» від соціально-шкідливих елементів. Репресії мали класовий характер: дружинам та донькам партійних бонз девіантна поведінка пробачалася, тоді як прості жінки за один привід до міліції могли втратити волю на кілька років [9, с. 217]. Таким чином, проституція на Полтавщині у 1940-х роках була не лише способом виживання, а й інструментом політичного контролю та соціального відсіву.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що проституція у Полтавському повсякденні другої половини 1940-х років була глибоко детермінована трагічними наслідками війни та неспроможністю радянської економічної моделі забезпечити базові потреби населення. Ми встановили, що девіація мала декілька рівнів: стихійна «побутова розпуста» як стратегія порятунку від голоду; прихована секс-праця серед студентства як спосіб адаптації до злиднів; та номенклатурно-елітарна проституція, що перебувала під контролем спецслужб. Географія явища у Полтаві чітко локалізувалася у транспортних вузлах (вокзали) та приватному секторі (Павленки, Кобищани), що свідчить про неформальне визнання

цих зон «дозволеної девіації». Державна політика у цій сфері була суперечливою: за офіційним запереченням ховалися жорсткі репресії та медичний нагляд, що використовувалися для зміцнення тоталітарного контролю над особистістю. Дослідження доводить, що проституція у повоєнний час була не просто проявом аморальності, а складним соціальним механізмом, що висвітлив реальну ціну радянського експерименту над людською природою та гідністю.

Список використаних джерел

1. Пащенко В. О. *Полтавщина в долі України: історико-краєзнавчий нарис*. Полтава : АСМІ, 2005. 496 с.
2. Кісь О. Українки в ГУЛАГу: *Вижити значить перемогти*. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2017. 288 с.
3. Yekelchik S. *Stalin's Citizens: Everyday Politics in the Wake of Total War*. Oxford University Press, 2014. 288 p.
4. Hearne S. *Selling Sex under Socialism: Prostitution in the Postwar USSR*. Cornell University Press, 2021. 264 p.
5. Ревегук В. Я. *Полтавщина в роки післявоєнної відбудови (1945–1953)*. Полтава : ПНПУ, 2011. 244 с.
6. Лук'яненко О. В. *Повсякдення колективів педагогічних ВНЗ України (1953-1964 роки)*. Полтава : ПНПУ, 2012. 420 с.
7. Hirsch F. *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*. Cornell University Press, 2005. 392 p.
8. Стяжкіна О. В. *Стигма окупації: Радянські жінки у самосприйнятті 1940-х років*. Київ : Дух і Літера, 2019. 384 с.
9. Вронська Т. *Позасудові репресії в радянській Україні (1917–1953)*. Київ : Темпора, 2019. 544 с.

Yevhen Fysun

PROSTITUTION AS A FORM OF DEVIATION IN EVERYDAY LIFE IN POLTAVA IN THE SECOND HALF OF THE 1940s

Abstract: *This article examines prostitution in the Poltava region of the 1940s as a form of social deviance and a female survival strategy during the postwar crisis. It analyzes its socio-economic origins, types (domestic, student, elite), geography, and the punitive response of the Soviet authorities.*

Keywords: *prostitution, social deviance, Poltava region, postwar everyday life, repressive policies.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026